

SZ. KRISTÓF ILDIKÓ

„TEREPMUNKA” A TEREPMUNKA KORA ELŐTT:  
DOBOSY MIHÁLY, A GRÖNLANDI INUITOK  
ÉS AZ ETNOLÓGIA (ANTROPOLÓGIA) SZÜLETÉSE  
A 19. SZÁZAD ELEJI MAGYARORSZÁGON

Jelen tanulmány egy olyan múltba tekint vissza, amelyben az egyetemes vagy általános néprajz (etnológia vagy antropológia) tudománya még csak kialakulóban volt, mind Magyarországon, mind pedig Nyugat-Európában.<sup>1</sup> A minták – s azon belül a *terepmunka* mint tudományos ismeretszerzési módszer mintái – lényegében ez utóbbi térségből érkeztek hozzánk, recepciójuk azonban önállóan, egyedinek, az adott hazai társadalmi-kulturális kontextus által meghatározottnak tekinthető.

A magyarországi egyetemes néprajz történetének az a szelete, amelyet az alábbiakban bemutatni kívánok, mindeddig igen kevésbé ismert. Konferenciánk és a jelen kötet témájához ugyanakkor sokban kapcsolódik: ahhoz a kérdéshez szól hozzá konkrét, magyarországi tudománytörténeti adatokkal, hogy hogyan is nézett ki az etnográfiai-antropológiai terepmunka a 18. és a 19. század fordulóján. Milyen kontextusokba illeszkedett és milyen volt a státusa a tudományos ismeretszerzés lehetséges módozatai körében: egyedülínek, privilegizáltak számított-e akkoriban nálunk, illetve az etnológia/antropológia más nagy, nyugat-európai központjaiban, avagy sem?

Szeretném előrebozsátani, hogy ez utóbbi kérdésre a válaszom *nemleges*. A grönlandi inuitok kultúrájának a magyarországi megjelenése, megismertetése ugyanakkor annak a története is, hogyan *kezd* kiemelkedni egy sajátos, csak odautazás révén, helyi terepen elérhető, megszerezhető ismeretanyag – valamint egy arra épülő tudomány – egy olyan késő felvilágosodás, kora romantika kori kommunikációs milióból, amely *egyszerre* foglal magában könyvekből, képi ábrázolásokból, valamint gyűjtött tárgyakból helyben (azaz karosszékben) is „kiolvasható” és egymás *mellé* helyezhető, egymás mellé rendelhető ismereteket.

<sup>1</sup> Tanulmányomban ezeket a terminusokat szinonimaként használom, tekintettel arra, hogy a korszak tudományos diskurzusaiban úgyszintén felváltva fordultak elő. Ennek részletesen adatolt bemutatása meghaladná a jelen tanulmány kereteit. Ez a terminológiai képlékenység ugyanakkor minden bizonnyal kapcsolódott az itt tárgyalandó módszertani képlékenységhez.

Immár körülbelül tíz éve foglalkozom a hazai egyetemes néprajz korai történetével.<sup>2</sup> Azokat az utakat-módokat és közvetítő médiumokat kutatom levéltári forrásokban, amelyeknek a segítségével a *nyugati* félteke őslakos népeiről ismeretek jutottak el Közép-Európába, így Magyarországra is a kora újkor, újkor folyamán. Az általam vizsgált korszak eleje nyitott: ezt a nagy 15–16. századi földrajzi felfedezések adják. A korszak végével, vagyis tudományaink modern kori, 19. század végére eső intézményesedésének a tulajdonképpeni korszakával nem foglalkozom, pontosan azért nem, mert elsősorban az érdekel, milyen tudás- és megismerésformák *előzték meg* ezt az alaposabban is ismert korszakot és intézményes formákat, mikből alakulhattak ki ez utóbbiak. E korábbi formák sok tekintetben megvilágíthatják, perspektívába helyezhetik azt a tudományművelési kontextust, ami az intézményesedés során létrejött – akár nálunk, akár más országokban –, s amelynek mi is, ma is az örökösei vagyunk.

Az általam mindezidáig feltárt legbővebb és „legtestesebb” kutatástörténeti adatmennyiség a 17. század második fele – 19. század első fele közötti időszakból származik. 16. század végi, könyvjegyzékekben igazolható kezdetek (SZ. KRISTÓF, 2016), majd érzékelhető, iskolai vitákban és kalendáriumokban is megjelenő 17. századi felszaporodás (SZ. KRISTÓF, 2012b, 2012c, 2014a és 2015) után különösen a 18. és a 19. század fordulója bizonyult termékenynek. Ez volt az az időszak, amikor az etnológia/antropológia mint *explicite új tudomány(ág)* elkezdett formát ölteni nemcsak Nyugat-Európában, hanem nálunk, Magyarországon is. Ennek a történetnek – egyes nyugat-európai nyomtatott művek, valamint képi ábrázolásaiak recepciójának – nálunk még mindig számos ismeretlen szála van. Georg Christian Raff göttingeni eredetű *Naturgeschichte* tankönyvének magyarított világföldrajza (SZ. KRISTÓF, 2011, 2012d és 2013), vagy Almási Balogh Pál kortárs brit és francia ismereteket összegző ausztráliai őslakos-kismonográfiája (SZ. KRISTÓF, 2014b és 2014c) mellett a reformkorban számos más egyetemes néprajzi érdekű külföldi munka (olykor a szerző maga) jutott el Magyarországra, s részesült tudományos – a diszciplína megformálódására is jelentős hatást gyakorló – recepcióban (lásd pl. SZ. KRISTÓF, Megjelenés alatt). Több feltárásom egyelőre az „asztalfiókban” várakozik. A továbbiakban ezek közül szeretnék egy a hazai tudománytörténet, s azon belül a terepmunka története szempontjából is meglátásom szerint kiemelkedő jelentőségű, mindeddig jobbra ismeretlen szálról beszámolni.

Ez a szál a grönlandi inuit kultúra magyarországi megismertetésének a története, pontosabban ennek a történetnek egy kiemelkedő pontja, illetve szakasza:

<sup>2</sup> A jelen tanulmány bibliográfiája tartalmazza az e témában mindeddig megjelent – magyar, illetve angol nyelvű – munkáimat.

az 1810 körüli évek. Ekkor jelent meg magyarul Budán, Dobosy Mihály református lelkész fordításában egy David Cranz nevű szerző műve a következő címmel: *Grönland históriája, melyben ez a tartomány lakosival együtt leíródik és a természeti históriára sok jegyzések tételnek* (CRANZ, 1810; lásd HUNFALVY, 1995, 151.). E munka keletkezésének a története kiválóan rávilágít egyrészt azokra a közvetítő médiumokra, amelyeken keresztül e távoli sziget őslakosairól mihozzánk is immár *etnográfia-szerű* ismeretek jutottak el, másrészt pedig ablakot nyit arra a társadalom- és megismeréstörténeti mikrokontextusra is, amelybe ezeket az ismereteket akkoriban beleilleszteni – amelyhez mintegy „hozzáértelmezni” – kívánták.

Tudománytörténetünk e grönlandi szálának felfejthető volt néhány igen tanulságos tágabb, szélesebb, nemzetközi, és néhány, ugyancsak tanulságos szűkebb, mélyebb, helyi kontextusa.

Ami először is a tágabb kontextusokat illeti, azt láthatjuk, hogy egy effajta „egzotikus” ismeretanyag keletkezésének, értékelésének: megszerzésének és érdekessé válásának a folyamata nagyon sok szempontból *hasonló* volt Nyugat-Európában és nálunk. Bizonyos társadalmi, politikai, valamint tudományos-intellektuális tényezőknek ott is, és itt is meg kellett jelenniük, jelen kellett lenniük ahhoz, hogy Cranz műve „működhessen”, „ülhessen”.

Különböző primér források – s az azokat magukban foglaló vallásos és tudományos diskurzusok – tanúsítják, hogy a 18. és 19. század fordulójára már hatalmas, gazdag, de inkább mozaikszerűnek tekinthető tudásanyag állt rendelkezésre Európában az amerikai kontinens, a Pacifikum, valamint az Arktikum (az „Észak”) őslakos népeiről. Ez a tudásanyag az ismeretszerzés kommunikációs csatornáinak lényegében *mindegyikét* leképezte és képviselte: írott, figurális, orális formákban éppen úgy jelen volt, mint gyűjtött, gyűjteményekben birtokolt tárgyak formájában (BITTERLI, 1992; LIEBERSOHN, 1998, 2006; HARBSMEIER, 1994, 2001). Az antropológia tudományának a kezdeteit keresve, az előbb említett utazástörténészek, valamint Justin Stagl, Paula Findlen és nemrégiben Han Vermeulen alaposan tanulmányozták, részletesen leírták azokat a társadalom- és kultúratörténeti trendeket, amelyeknek a sodrában a kora újkor folyamán különböző nyugat- és dél-európai arisztokraták és mások magán-gyűjteményei múzeumok, illetve akadémiák, egyetemek gyűjteményeivé váltak, s ennek megfelelően véletlenszerű, vegyes tartalmú egzotikum-gyűjteményekből rendszerezettebb, hierarchizáltabb s immár oktatási célokat szolgáló kollektciókká alakultak (STAGL, 1995; FINDLEN, 1994; VERMEULEN, 2008, 2015). Ami a mi itthoni tudománytörténetünket illeti, az ilyen és hasonló trendeknek a felismerése, leírása, etnológiai szempontból való értékelése kapcsán igen sok még a tennivalónk. Gyarmati János Amerikára vonatkozó úttörő munkássága

mellett megemlíthetem a társtudományok néhány hasonló úttörőjét: Viskolcz Noémi, Buzási Enikő végzett, illetve végez a kora újkori tárgygyűjtemények keletkezésével kapcsolatban a mi számunkra is fontos kutatásokat (lásd GYARMATI, 2008; VISKOLCZ, 2010; BUZÁSI, 2010), Gurka Dezső pedig a göttingeni tudomány- és filozófiatörténet területén munkálkodik (GURKA 2003, 2010). Jelenlegi ismereteink alapján úgy tűnik, hogy az egyetemes néprajz (etnológia vagy antropológia) valamiféle rendszerezettebb ismerethalmazzá, tudománnyá válása csakúgy, mint Nyugat-Európában, nálunk is a kora újkor végéhez, közelebről a felvilágosodáshoz kötődik: ez utóbbinak a sajátos „kulturális programjába” ágyazódik. Még tovább menve, csakúgy, mint Nyugat-Európában, nálunk is elsősorban az ún. „hasznos” vagy „tanító” irodalom diskurzusaiban – útleírásokban, úti beszámolókbán, természethistóriákban stb. – lehet a nyomait keresni, és meg is találni.<sup>3</sup>

Ugyanilyen lényeges azonban, hogy az antropológia megszületésének, felemelkedésének mindig volt egyfajta sajátos, *lokális* politikai háttere, helyi politikai-tudományos beágyazottsága is. Az államtudományok közé tartozó statisztika (Poór János, Török Zsuzsa és mások munkássága alapján), vagy a különböző birodalmi politikák által is befolyásolt természettudományok (botanika, zoológia stb.), illetve a természethistória (mindenekelőtt Nicholas Jardine áttekintései alapján) úgyszintén jelen voltak tudományunk terepismeretre, terepmunkára építő „nagyszülei”, „szülei” és „testvérei” sorában (lásd POÓR, 1985; TÖRÖK, 2015; JARDINE – SECORD – SPARY, 1996, valamint GURKA, 2003, 2010). Mindez azért is igen lényeges, mert ezeknek a szorosabb politikai-tudományos beágyazottságoknak a velejárójaként jelentkezett, hogy a korszak nagy történeti-filozófiai eszméi (vagy: ideológiái) úgyszintén rajta hagyták a nyomukat megszületőben lévő tudományunkon, alaposan áthatották azt (bizonyos ilyen eszmékre írásom második felében visszatérek majd). Mindez pedig igen hosszan tartó hatást gyakorolt arra a módra, illetve azokra a módokra, ahogyan a nem-európai népeket klasszifikálták és ábrázolták (vagy inkább: reprezentálták) Európában és azon belül Közép-Kelet-Európában, Magyarországon is. Ebben az értelemben az őslakos népek reprezentációjának (mind szöveges, mind képi megjelenítésének) a története, a róluk való ismeretszerzés és gondolkodás története – következésképpen *magának a terepmunkának* a története is – mindig és szükségszerűen *többszörös beágyazottságokkal bíró* történet, ún. *entangled history*, és a kutatónak így is kell megközelítenie azt. Ez a felfogás mára már kevésbé számít újnak, lassan inkább klasszikussá válik: nagyrészt az 1990-es évek posztkoloniális antropológiáira épít (Mary Louise Pratt, Nicholas

<sup>3</sup> A felvilágosodás kulturális programjának ezen szeletéről lásd KONTLER, 2004; WOLFF – CIPOLLONI, 2007.

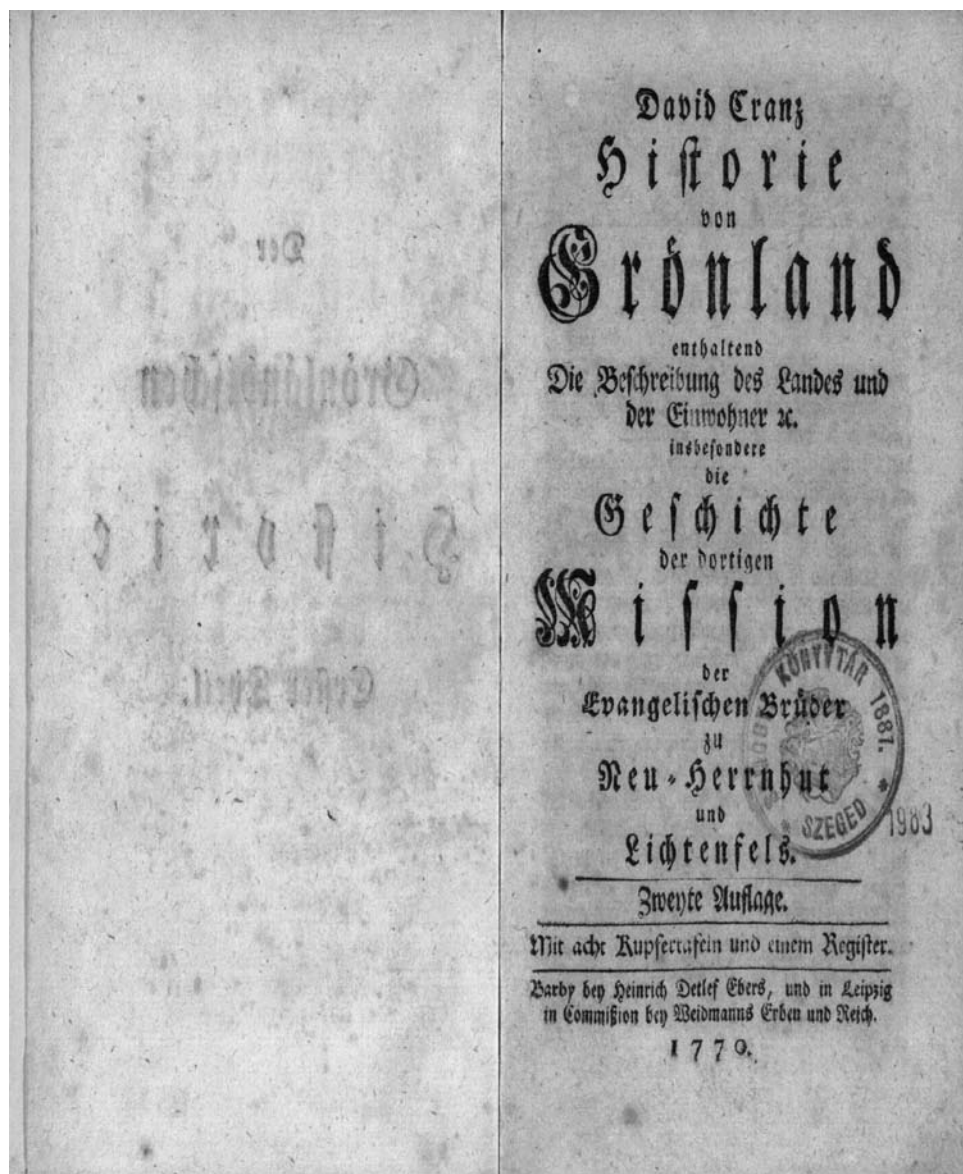
Thomas stb. munkásságára), illetve az azokat is inspiráló, általánosabb érvényű, korábbi kultúratörténeti munkákra (Edward Said és mások műveire /lásd PRATT, 1992; THOMAS, 1994; SAID, 1978/), valamint újabb utazástörténeti megközelítésekre (LÜSEBRINK, 2006; RUBIÉS, 2007).

Ami most már Dobosy Mihály *Grönland históriája* fordításának a közelebbi, szűkebb kontextusait illeti, ezen a téren azt vizsgáltam, mi az, ami a magyar kiadásban *magyar*, vagyis helybeli, kulturálisan „domesztikált”. Az érdekelt, hogy hogyan „honosítják” – a szó legtagabb értelmében – egy ilyen távoli népről szóló leírás ismeretanyagát, szövegét és képeit, sőt: képaláírásait, mert úgy tűnik, létezett egyfajta *interpretatív szűrő* (sajátos kulturális-politikai diskurzus), amely annak a magyar(országi) társadalmi-kulturális-politikai miliónek – a kora reformkornak – a közege és produktuma volt, amelyben tudósaink, könyvkiadóink működtek.

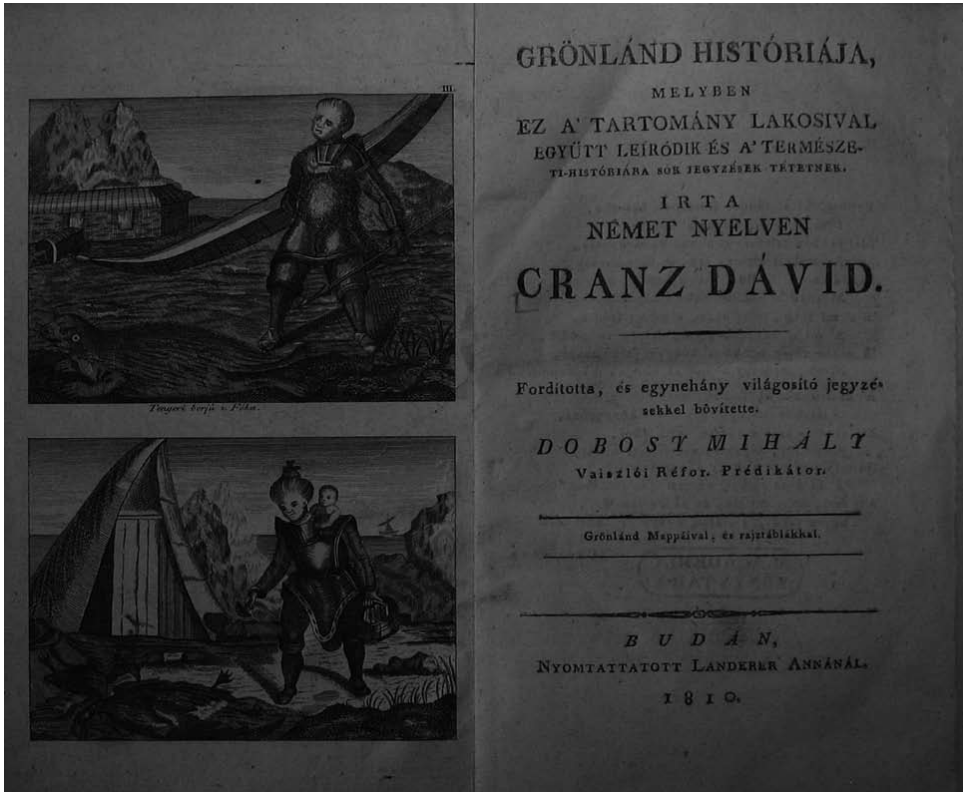
Nézzük meg David Cranz, illetve Dobosy Mihály műveit egy kicsit közelebbről: hogyan jelenik meg bennük a terepmunka? Pontosabban: *miféle* terepmunka az, ami megjelenik bennük, az ismeretszerzésnek mely *regisztereiben* látjuk feltűnni, és milyen – tudománytörténeti – *sorsok* várnak rá?

David Cranz eredetileg *Historie von Groenland* című műve 1765-ben jelent meg először, német nyelven, Barbý-ben, Svédországban, valamint Lipszében (1. kép). Cranz morva misszionárius volt (testvériségével a protestantizmus egyik korai elágazásához tartozott), aki 1761–1762-ben majd egy teljes évet töltött Grönlandon azzal a céllal, hogy a saját hitére térítse a partvidéken lakó, a misszionáriusok számára elérhető őslakosokat. Erről az – inkább kevesebb, mint több sikerrel járó – vállalkozásról szól beszámolója, a *Historie von Groenland*, amelyet más európai nyelvekre is lefordítottak a korszakban, illetve később. Kutatásaim szerint léteznek például angol nyelvű fordításai, átdolgozásai, londoni – sőt, dublini – kiadásokban is, körülbelül az 1830-as évekig (lásd pl. CRANZ, 1820). A magyar kiadásra véletlenül bukkantam rá néhány évvel ezelőtt Szegeden, a Somogyi Könyvtár régi gyűjteményében, aztán rákerestem – sikerrel – több nagyobb budapesti könyvtárunk régi kollekciójában is (2. kép). Ma már biztosan állíthatom, hogy Dobosy Mihály műve a német irányú felvilágosodás kori antropológiák hazai adaptálásának egyik legfontosabb kísérletét képviselte, és képviseli ma is. Nézzük meg közelebbről, hogy miért.

A nyugat-európai antropológiatörténet számára Cranz művének a jelentősége abban áll, hogy nem másnak, mint James Cook hajókönyvtárának képezte a részét egy időben. Cook magával vitte ezt a könyvet a harmadik útjára (1776 és 1779 között), amikor is a brit expedíció nemcsak a Csendes-óceán egyes szigeteit látogatta végig, hanem az észak-amerikai kontinens északnyugati partjának egyes részeit is. A hajónapló szerint – amelynek újabb kiadásában az



1. kép David Cranz, *Historie von Groenland*, a második kiadás címlapja



2. kép David Cranz, *Grönland históriája*, Dobosy Mihály magyar fordításának címlapja

előbb említett angol antropológus, Nicholas Thomas is közreműködött – Cranz Grönland-történetét Cook és tudóstársai egyfajta *etnográfiai kézikönyvként* használták komparatív etnológiai vizsgálataik során. A mű elsődleges – és azon az úton kizárólagos – forrását képezte az ún. „arktikus” népek kultúrájának, amelyhez a (mai) alaszakai és kanadai partok mentén lakó őslakos népek (az ún. észak-nyugati parti indiánok) kultúráját hasonlították – *in situ*, azaz a helyi *terepen* megérteni, felmérni és leírni szándékozván azt. Míg az egyik kultúrát könyvek lapjairól, a másikat a terepről magáról kívánták megismerni: *ugyanolyan* státusúnak tekintve a kétféle módon megszerezhető tudást (3. kép). Ez volt az az út, amelyről, mint tudjuk, Cook maga sohasem tért vissza, Hawaii szigetén megölték a bennszülöttek. Ezt megelőzően azonban számos összehasonlító megfigyelést tett Cranz könyvének „terep-etnográfiként” történő felhasználásával. A hajónapló több helyen név szerint, cím szerint is hivatkozik rá (THOMAS, 2003, 369. skk.).



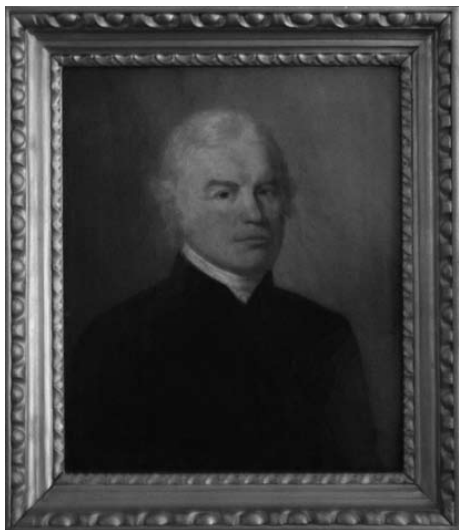
3. kép Metszet Cook hajónaplójából: Nootka (Nuu-chah-nulth ) település

Azt mondhatjuk tehát, hogy a nyugat-európai antropológia-történetekben (Nagy-Britanniában, Németországban, Dániában) Cranz Grönland-históriája meglehetősen jól ismertnek, kutatottnak számít (HARBSMEIER, 1994, 2001; THOMAS, 2003; LÜSEBRINK, 2006; WOLF-CIPOLLONI, 2007). A magyar fordítás ugyanakkor *nincs jelen* ezekben a kutatásokban. Ismereteim szerint gyakorlatilag nem is tudnak róla.

Nézzünk meg most néhányat a mű közelebbi-szűkebb-magyarországi kontextusai közül. Az etnográfiai-antropológiai ismeretszerzésnek vajon milyen konkrét útjai-módjai jelennek meg a Grönland-história 1810-es magyar fordításában, illetve annak keletkezési körülményeiben?

Dobosy Mihály egyszerű vidéki lelkész volt, a református egyház szolgálatában (4. kép). Nem tudunk róla sokat – Szentesen született (1780-ban), Debrecenben tanult –, ám akad egy a témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű esemény az életrajzában. 1805-ben egy évet a göttingeni egyetemen tanult. Ahogy a Cranz művéhez írott *A' Fordítónak Előbeszédében* elmondja, akkora hatással voltak rá az ott hallgatott kurzusok egyrészt, valamint az egyetem természethistóriai kabinéjtében látott tárgyak másrészt, hogy elhatározta, hazatérése után nálunk is igyekszik meghonosítani az új „Geographiát”, amit „az Ethnographiával összevoglalnán” ott tanítanak (Dobosy Mihály terminusai, lásd CRANZ, 1810, vi.). Így is tett. Hazatérése után elkezdett fordítani: a korszak új, utazásokkal és felfedezésekkel kapcsolatos német nyelvű irodalmának – így például Johann Wilhelm von Archenholz (1741–1812) és Joachim





4. kép Dobosy Mihály portréja

Heinrich Campe (1746–1818) műveinek – egyik fontos itthoni tolmácsolója lett. Dobosy Mihály egész életében megmaradt vidéki lelkipásztornak és tanárnak, ugyanakkor aktív szerepet vállalt a reformkori kultúrpolitikai törekvésekben, mozgolódásokban az 1810-es évektől egészen az 1848-as forradalomig.

Mi volt az az új „etnográfiaival összevagyott geográfia”, amiről a Cranz művéhez írott *Előbeszéd*ben olyan elismerően beszél? Tekintve, hogy Dobosy megemlíti az egyik göttingeni tanárának a nevét is – ő Arnold Hermann Ludwig Heeren (1760–1842) (CRANZ, 1810, vi.) –, megnéztem

a Georg August egyetem 1805. évre vonatkozó tanrendjét, hogy ez a professzor akkor és ott milyen tárgyakat oktathatott. E korabeli *Lehrangebotok* jó része ki van adva (lásd MELO ARAÚJO, 2012, Anhang): ezek szerint Heeren 1805-ben előadásokat tartott például „Alte oder so genannte Universal Geschichte” (Régi vagy úgynevezett egyetemes történelem) címmel, de volt kurzusa egy másik témában is – minden valószínűség szerint ez utóbbi volt az, amiről Dobosy Mihály akkora lelkesedéssel írt. Ez a kurzus a következő címet viselte: „Allgemeine Länder- u. Völkerkunde, oder einen crit. u. systematischen Inbegriff (sic!) unserer gegenwärtigen Kenntnisse der Erde und der sie bewohnenden Völker” (Egyetemes Ország- és Néptudomány, azaz kritikai és rendszeres [áttekintése] a Földdel és az azt lakó népekkel kapcsolatos jelenkori ismereteinknek) (MELO ARAÚJO, 2012, 274. Anhang). Vagyis, amit Dobosy Mihály 1806-tól kezdődően Magyarországra importálni próbált, az minden valószínűség szerint az „Allgemeine Länder- u. Völkerkunde” volt: azaz *egyetemes néprajz*, az általános (társadalmi, kulturális, és minden bizonnyal úgyszintén fizikai) antropológia késő 18.–kora 19. századi német változata.<sup>4</sup> Ugyanakkor

<sup>4</sup> Dobosy *Előbeszéd*be foglalt visszaemlékezése explicite tárgyalja az utazás révén elérhető újfajta tudást, az arra épülő új tudományt, valamint mindennek egyetemi szintű oktatását, mint követendő újdonságot: „Az Utazók Írásai a mai Literatúrának egy oly kedves új ágát teszik, mely tsak a múlt század közepe óta virágzik, és ily kevés idő alatt, álmélkodásra méltóképpen meggyarapodott. Nem is ok nélkül kedves ez; mert a tsupa gyönyörködtetésen kívül a tudománybéli pallérozódást is sokképpen elősegíti, és támogatja; a’ Földleírásnak és a Föld külömbkülömb népei eszmérésének ez az egy legfőbb kútfeje [...] Már ma a’ földleírást is (mely tsak magában száraz portéka) ezekkel össze-kötik, és a gyermekeknek

korántsem csak egy egyetemi kurzusról és a hozzá tartozó olvasmányokról, vagyis: szövegekről volt szó. A Georg August egyetem természethistóriai kabinetje, mint említettem, ugyancsak lenyűgözte lelkipásztorunkat, aki néhány ott látott „tárgyra” konkrétan is hivatkozott a Grönland-história magyar fordításában. Ezeket a hivatkozásokat összevettem a gyűjteménynek egy 1819-ből származó, meglehetősen részletes leírásával, amely a párizsi *Nouvelles Annales des Voyages* című korabeli periodikában látott napvilágot (MUSÉUM ETHNOGRAPHIQUE DE GOETTINGEN, 1819), és arra a következtetésre jutottam, hogy Dobosy Mihály mind az „északi” (arktikus), mind pedig az amerikai (észak- és dél-amerikai indián) részét láthatta ennek az Európa-szerte híres kollekciónak.<sup>5</sup> Ami az amerikai részt illeti, lelkipásztorunk leírt például bizonyos tetoválási eszközöket (melyek nagy valószínűséggel az ún. délkeleti indiánok – Cherokee, Choctaw, Seminole stb. – kultúrájából származhattak a göttingeni gyűjteményben), továbbá megemlített bizonyos tetoválási ornamentumokat is, melyeket az arcra és a kézhátra alkalmaztak ugyanezek a délkeleti indiánok (valamint a karibi őslakosok – bár utóbbiakról akkoriban nagyon sokat már nem tudhattak Európában). Német kollégáknak köszönhetően 2015 augusztusában magam is végigböngészhettem a göttingeni egyetem etnológiai gyűjteményét. Megpróbáltam Dobosy Mihály szemével is nézni az ottani tárgyakat, és megérteni az ő lelkesedésének a mozgatórugóit.<sup>6</sup>

Ami ezeket a mozgatórugókat illeti közelebbről, Cranz Grönland-históriájának a magyarítása egy olyan *lokális-politikai* aspektussal bír, ami valóban egyedivé teszi azt. Dobosy Mihály fordítása nemcsak implicite, hanem explicite – bevallottan, kimondottan, sőt büszkén vállaltan – a kora reformkori Magyarország anyanyelvi tudományosságot teremteni igyekvő törekvéseinek a sorába illeszkedett. I. Ferenc Ausztriájának az irányából szemlélve mindez azonban egyfajta kulturális-politikai *szubverzió*nak, ellenállásnak, sőt felforgatásnak volt tekinthető, az osztrák tudományosságot a katolikus, jezsuita főiránynak feleltetve meg. Lelkipásztorunk maga is utal effélére az *Előbeszéd*ben és a lábjegyzetekben. A göttingeni „etnográfiaival összevoglalt geográfia” behozatalával Dobosy nyíltan és vállaltan a magyar nyelvű tudomány megteremtéséhez kívánt hozzájárulni, mégpedig nem osztrák, hanem *német* (és protesztáns!) egyetemi példaképek alapján (CRANZ, 1810, vi–vii.). Grönland-históriája

egyik nevelő tudományúl ezt választják. Sőt, a' Geographiát az Ethnographiával összevoglalnán, letzkéket olvasnak rá a' Profeszszorok még eddig egész Európában (tudtomra) tsak három helyen...” (CRANZ, 1810, iii–vi.)

<sup>5</sup> A göttingeni Asch-gyűjteményről lásd HAUSER-SCHÄUBLIN – KRÜGER, 2007. Dobosy vizsgálódásának részleteit, és az Asch-gyűjtemény egyes darabjainak megfeleltethető leírásait egy másik, jelenleg készülő tanulmányomban kívánom összefoglalni.

<sup>6</sup> Ezen a helyen szeretnék köszönetet mondani intézeti kollégámnak, Mészáros Csabának az Asch-gyűjteménnyel kapcsolatos, tanulságos beszélgetéseinkért.

ebben a tekintetben több más korabeli, a természethistória és az egyetemes néprajz területét érintő fordítás, illetve kompiláció sorába illeszthető, amelyeknek a forrásművei úgyszintén német nyelvű kiadásokból, német egyetemi példák közvetítésével készült magyarítások voltak: Georg Christian Raff, James Cook, Georg Forster, Jean-François de La Pérouse, Alexander von Humboldt stb. munkáinak magyar nyelvű átdolgozásai (Sz. KRISTÓF, 2011 és 2013, valamint a sajtó alatt és még „asztalfiókban” lévő tanulmányaim).

Azt is érdemes végül közelebről szemügyre vennünk, hogy lelkipásztorunk *hogyan* kívánta elérni a célját. Hogyan kívánta meghonosítani az olyannyira megkedvelt „etnográfiaival összefoglalt geográfiát” Magyarországon? Azaz: mit is csinált David Cranz Grönland-történetjének a szövegével?

Először is, Dobosy nem az eredeti, első kiadásból dolgozott, amely nem kevesebb, mint négy hatalmas kötetre rúg és bővelkedik a missziós munka részleteire, a „pogányok” megtérésének a folyamatára, valamint általában a protestáns teológia „morva” ágára vonatkozó leírásokban és elmélkedésekben (CRANZ, 1765). Hanem egy másik, már eleve rövidített, egykötetes német kiadást választott a magyarítás céljára, nevezetesen az 1782-ben kiadott nürnbergi-lipcseit (CRANZ, 1810, vii.). Másodszor, még ebből a rövidebb szövegből is jószereivel teljesen kihagyta a magáról a misszionáriusi tevékenységről és a „morva” teológiáról szóló passzusokat. Így az a szövegrész, ami aztán valóban magyar fordítást nyert, nem más lett a kezén, mint egy kettőszázhetvennyolc oldalnyi tömör, áttekintő leírása a grönlandi őslakosság hagyományos életformájának, valamint annak a földrajzi és természeti közegnek, amelyben ez az életforma akkoriban létezett. Huszadik századi tudományos kifejezéssel élve azt mondhatnánk, hogy Dobosy Mihály megalkotott egy *etnográfiai profilt* (ethnographic profile), egy általános etnográfiát vagy etnográfiai kismonográfiát a grönlandi inuitokról – anélkül, hogy ő maga valaha is felkereste volna őket. Az igazán lényeges itt, hogy *tudta*, hogy egy ilyennek hogyan kell kinéznie, milyen részekből, alfejezetekből kell állnia (természeti környezet, gazdálkodás, tárgyi kultúra és annak részei, szellemi/vallási kultúra és annak részei). Ez a tudása pedig – magának Cranznak a munkáján kívül – bizonyosan a göttingeni egyetemről, annak egyetemes néprajzi kurzusaiból származott.

Harmadsorban azonban lelkipásztorunk még ennél is többet és sajátosabbat tett – s ez az, ami mind a magyarítás, mind pedig az egyetemes néprajz (etnológia/antropológia) hazai története szempontjából kiemelkedő jelentőségűnek, valóban mérföldkönek tekinthető. David Cranz szövegéhez Dobosy odaillesztett egy igen gazdag *magyarázó-értelmező lábjegyzet-apparátust* is. A Göttingenben megismert és onnan ide transzplantálni kívánt „etnográfiaival összefoglalt geográfia” ezekben a lábjegyzetekben ugyanúgy megjelenik,

mint Cranz szövegének a fordításában – illetve szerkesztésében – magában. Azt láthatjuk, hogy a Heerentől tanult egyetemes néprajz egyfajta *lábjegyzet-tudomány*ként kerül át Magyarországra. Dobosy (láb)jegyzetek tucatjait illesztette terminusokhoz, kifejezésekhez, földrajzi és etnográfiai szakszavakhoz, amelyekről úgy vélte, hogy a hazai közönség számára magyarázni kell. Ilyen volt például a „Kolonie” (= „új üllés”), a „tengeri borjú vagy főka” vagy a „Skreling” = törpe (az inuitok gúnyos megjelölése a korai forrásokban) stb. (CRANZ, 1810, 7. skk.). Az inuit etnográfiára és a grönlandi természeti környezetre (növény- és állatvilágra) vonatkozó lábjegyzetek száma és terjedelme a magyar fordításban akkora, hogy szinte azt lehet mondani, Dobosy Mihály nem egy, hanem *két* magyar szöveget, *két* magyar tudományos regisztert is alkotott. Egyfelől egy „terepmunkán”, illetve az arról szóló beszámoló tudatosan szerkesztett rövidítésén alapuló etnográfiai profilt, másfelől pedig ehhez egy gazdagon annotált szakmutatót, egy etnográfiai-történeti-természettudományos (kis)enciklopédiát, amely aztán további betekintéseket kínált mind a grönlandi „terep” sajátosságaiba, mind pedig annak közelebbi ismerői – különböző korabeli utazók – munkásságába. A tudományos szövegek és regiszterek (diskurzusok) effajta duplikálódása, megsokszorozódása nem volt ritka jelenség általában 18–19. századi fordításirodalmunkban. Dobosy Mihály – és más korabeli fordítók – példája azt mutatja, hogy konkrétan az egyetemes néprajz (etnológia/antropológia) tudományának a „meghonosítási” folyamatában is tetten érhető. Felbecsülhetetlen tudománytörténeti értékét az adja, hogy rálátást enged a recepció, az interpretáció és az appropriáció (el-sajátítás) konkrét folyamataira, amelyeknek a jegyében eleink az egyes, külföldről származó tudományos szövegeket a késő felvilágosodás és kora romantika kori Magyarországon „domesztikálták.”<sup>7</sup>

Hogy a terepmunka mint tudományos megismerési módszer státusa mennyire képlékeny volt még, s hogy a belőle nyerhető ismeretanyagot mennyire áthatották *más* diskurzusok is, arra nézvést vegyük szemügyre a Cranz-kötet, illetve a Dobosy-féle magyar fordítás illusztrációit, összevetve azokat a szövegekkel. Ezek az illusztrációk sokat elárulnak arról, milyen sajátosságokkal rendelkeztek a felvilágosodás korának etnológiai/antropológiai reprezentációi, mennyire voltak valóságkövetők, empirikusak, illetve milyen elvek, eszmék szerint épültek fel.

Ami vizuális regiszterüket illeti, Cranz és Dobosy munkái nem különböznek lényegesen egymástól. A kiadásokat általában ugyanaz a nyolc különböző, fekete-fehér metszet kísérte. Ami a szöveges regisztert illeti, a német és a magyar szöveg, mint említettem, jelentősen eltér egymástól. Míg Cranz tág teret

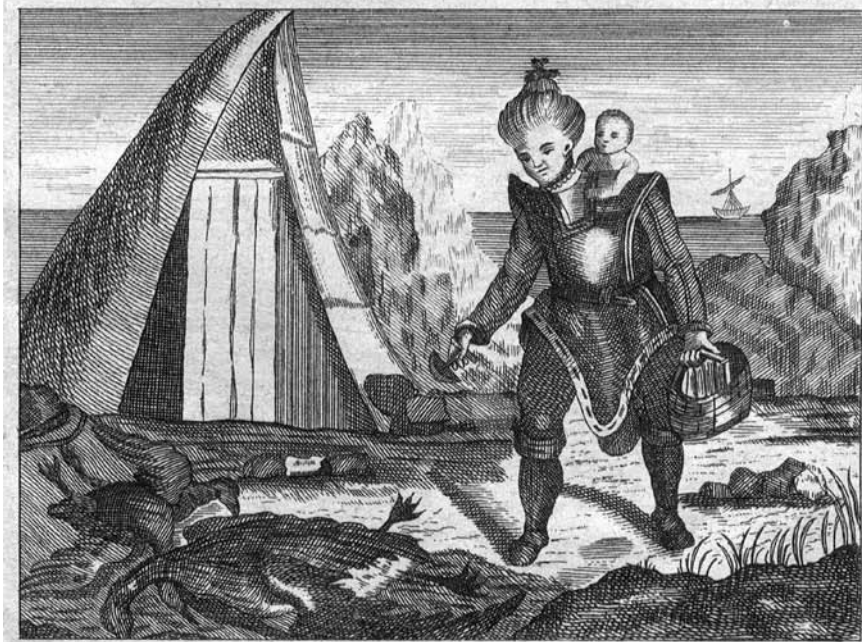
<sup>7</sup> Ennek részletes kifejtését egy másik tanulmányra kell, hogy hagyjam.

szentel magának a missziós munkának, kronológiájának, aktuális eredményeinek, valamint a kereszténység szükségességének az őslakosok megmentése érdekében, Dobosy szövege – kihagyva mindezt – lényegében *egzotizálja* az inuitokat. Közelebbről megnézve az illusztrációkat azonban felmerül a kérdés, hogy vajon *valamiféle* egzotizálás és idealizálás nem foglaltatott-e benne már Cranz munkájában magában is? Ha jól megnézzük, hogy *mit* is ábrázolnak ezek a metszetek, nem nehéz észrevenni, hogy számos olyan vonásuk van, ami nem közvetlen vagy empirikus valóságközvetítésre, valóságábrázolásra utal. Nem nehéz észrevenni például, hogy mennyire nincsenek rajtuk például európai tárgyak: az európai (dán és német/morva) betelepülés, a kolonizáció, a tulajdonképpeni térítés nyomai leginkább hiányoznak (5. kép). Hogy ahol csak lehet, az őslakos tárgyi környezet *belső* struktúráját, pontos felépítését is igyekeznek bemutatni, sokszor mintegy *anatómiai* betekintést nyújtva az „idegen” világba, az „idegen” tárgyakba (csónakokba, kunyhókba) (6. kép). Hogy a tárgyi és környezeti elemek empirikus megfigyeléseit bizonyos *esztétikai, művészi* elrendezés is áthatja: a bemutatott szcénák életképszerűek, többször vannak külön férfi és külön női szcénák. Hogy az inuitokat leginkább a természet *egyszerű*, ártatlan gyermekeiként ábrázolják, akik békés szimbiózisban élnek zord környezetükkel. Ez utóbbi vonásnál maradvány, a képek – valamint a szövegek – tanúsága szerint őslakosaink igen ügyesek egyszerű és célszerű („hasznos”) tárgyak készítésében, ezek segítségével meg tudnak küzdeni kegyetlen környezetükkel, és fenn tudják tartani magukat. Megelégedetten, boldogan (ámde a szélesebb külvilágról tudatlanul) élik egyszerű életüket. Ez a Cranz illusztrációiról leolvasható – és szövegei által is alátámasztott – másság-reprezentáció minden bizonnyal a felvilágosodás sajátos univerzális történelemszemléletének, az emberi társadalom egyetemes és *stadiális*, fokozatos fejlődéséről vallott elképzeléseknek a lenyomata. Ennek megfelelően az inuitok – más „északi” és „déli” vadásznépkel együtt – az emberi társadalomfejlődés *kezdeti* stádiumát, vagy korabeli magyar kifejezéssel élve, „első grádicsát” képviselnék.

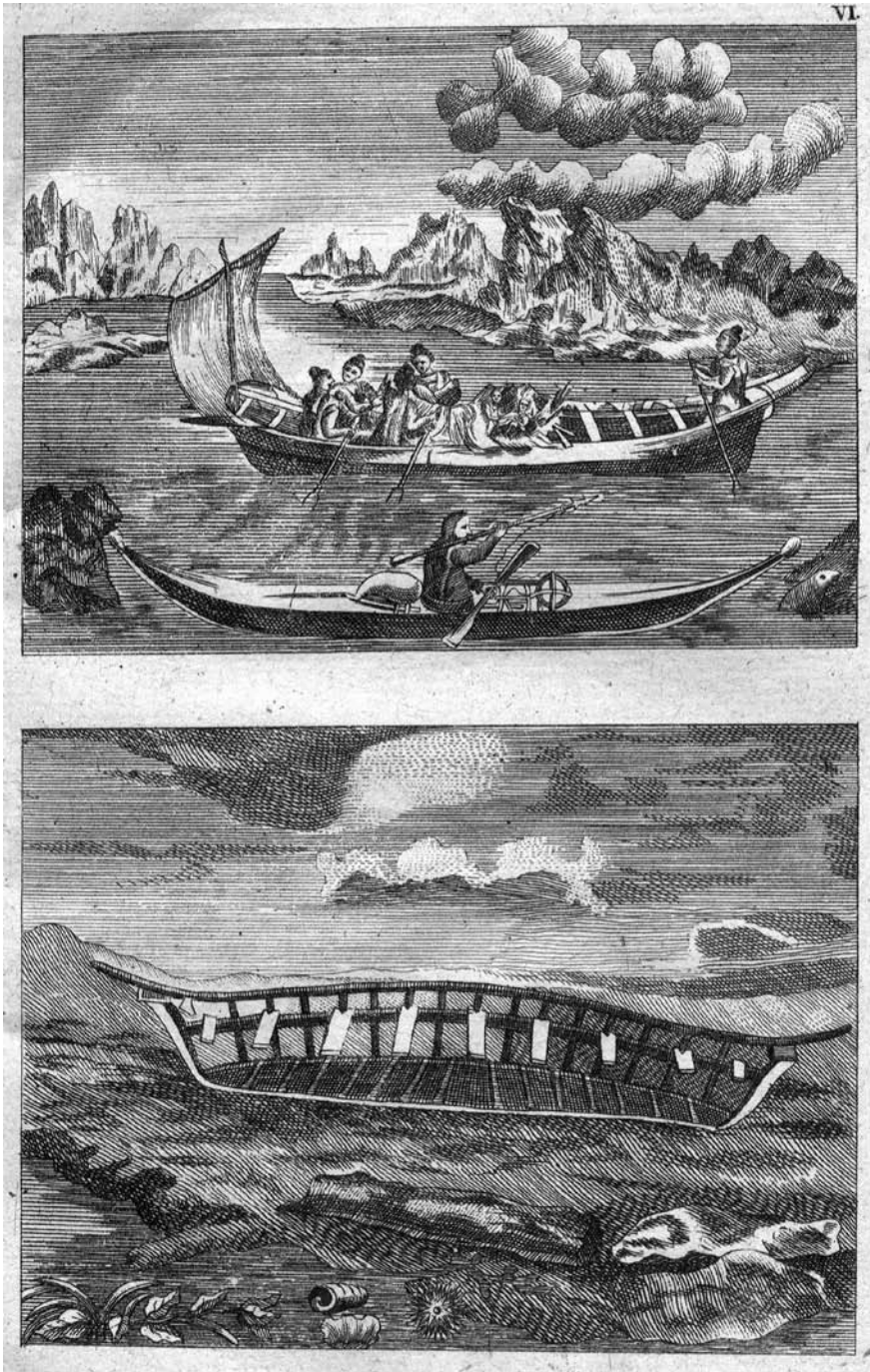
A terepmunka szempontjából nézve, a szöveges és képi reprezentációknak ezek a sokrétű, egymásra rakódó rétegei, egymás körül mintegy koncentrikus köröket alkotó, de egymásba is folyó kontextusai kiválóan mutatják, hogy mennyire bonyolult, sokrétű és „rejtelmes”, felfedezésre érdemes lehet egy még ilyen korai etnográfia-szerű ismerethalmaz is, mint amit Cranz Grönland-története – és Dobosy Mihály magyar fordítása – képvisel. Első pillantásra a két mű nem látszik másnak, mint valamely korabeli utazás – keresztény miszsió – végtermékének, empirikus, „terepmunkás” és vallásos ismeretek sajátos egybegyűrésének, valójában azonban igazi tudománytörténeti csemegét képviselnek. *Entangled history*-k, ahogy tanulmányom elején felvetettem, amelyek arra várnak, hogy a kutató felfejtse a rétegeiket.



*Tengeri borjú v. Fóká.*



*5. kép David Cranz, Grönland históriája*



6. kép David Cranz, *Grönländ históriája*

Konklúzióként – egyelőre – a következőket mondhatom. A grönlandi inuitok – vagy ahogy akkoriban Európában nevezték őket: az „eszkimók” – nem véletlenül kerültek az érdeklődés középpontjába a 18. század végén. Sajátos helyük volt a megszületőben lévő nyugat-európai antropológiák kultúra-klasszifikációiban (*Völkertafeleken*, népkarakterológiákban, természethistóriákban stb.), ami többé-kevésbé megfelelt annak a helynek, amit a különböző felvilágosodás kori történelemfilozófiák kijelöltek és körülírtak a számukra. Eszerint a reprezentáció szerint – más őslakos népekkel egyetemben – az inuitok képviselték az emberi társadalom fejlődésének az *első* fokát (HARBSMEIER, 1994, 2001). Ez az elképzelés nagy valószínűséggel abban is szerepet játszott, hogy *éppen ővelük* kapcsolatos, őrölk szól a magyar etnológia történetének itt tárgyalt egyik első „honosítása”. David Cranz – illetve Dobosy Mihály – munkája a későbbiekben szervesen beépült tudománytörténetünk 19. századi vonulatába. Hunfalvy János többször is felhasználta – mégpedig hivatkozottan – azt az 1870-es években a budapesti egyetem Földrajz Tanszékén tartott előadásában (HUNFALVY, 1995, 102–103.). Hunfalvynak ezek az előadásai pedig köztudottan az első rendszeres, tudományos és intézményes egyetememes néprajzi (etnológiai/antropológiai) egyetemi előadásoknak tekinthetők Magyarországon.

Cranz Grönland-történetével – sajátos módon – egy olyan etnográfia kanonizálódott szaktudományunkban, amely eredetileg nem tudományos igényű volt, s amelynek az első felhasználói sem tekintették kizárólagos megismerési módszernek a terepmunkát. Ugyanakkor, a tudományfejlődés iránya mégiscsak a terepmunka felé mutatott már: Dobosy Mihály tanulmányai, majd fordítása – s azzal együtt szerkesztésének, szövegrövidítésének a módzatai – alapvetően *ennek* az igénynek a meglétére utalnak. Ha a felvilágosodás az igazi tudást a módszeres gyűjtésben, gyűjtemények összeállításában igyekezett megtalálni – *Sammeln als Wissen* (lásd TE HEESEN – SPARY, 2001) –, a terepmunka végső soron az ismeretek autenticitásának a kereséséhez és igazolásuk igényéhez kapcsolódott.

Ez azonban már egy másik, későbbi történet, amelynek a magyarországi vonatkozásait más tanulmányokban szeretném majd számba venni.



## IRODALOM

BITTERLI, Urs

1992 [1991] *Die Entdeckung Amerikas. Von Kolumbus bis Alexander von Humboldt*. Dritte Auflage. München, Verlag C. H. Beck.

BUZÁSI Enikő

2010 A 17. századi arisztokrata udvari kultúra formái Nádasdy Ferenc mecenatúrájának példáján: Egy interdiszciplináris kutatócsoport bemutatkozása. *Századok*, 144, 4, 849–852.

CRANZ, David

1765 *Historie von Groenland enthaltend Die Beschreibung des Landes und der Einwohner etc insbesondere die Geschichte der dortigen Mission der Evangelischen Brueder zu Neu-Herrnhut und Lichtenfels*. Mit acht Kupfertafeln und einem Register. Barbö, Heinrich Detlef Ebers, Leipzig, Weidmanns Erben.

1810 *Grönland históriája, melyben ez a' tartomány lakosival együtt leíródik és a' természeti-históriára sok jegyzések tételnek*. Fordította és egynehány világosító jegyzésekkel bővítette Dobosy Mihály Vaiszlói Réfor. Prédikátor. Grönland mappáival és rajztáblákkal. Buda, Landerer Anna.

1820 *The History of Greenland: Including an Account of the Mission carried on by the United Brethren in that country. With a Continuation to the Present Time; Illustrative Notes; and an Appendix, Containing a Sketch of the Mission of the Brethren in Labrador*. Vol. I–II. London, Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown.

FINDLEN, Paula

1994 *Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy*. Berkeley – London, University of California Press.

GURKA Dezső

2003 Reflexiók és iniciatívák. Az Európán kívüli világ (re)prezentációja a göttingai egyetemen. *Magyar Filozófiai Szemle*, 3, 341–357.

GURKA Dezső (szerk.)

2010 *Göttingen dimenziói. A göttingeni egyetem szerepe a szaktudományok kialakulásában*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

GYARMATI János (szerk.)

2008 *Taking them back to my homeland... Hungarian Collectors – Non-European Collections of the Museum of Ethnography in a European Context*. Budapest, Museum of Ethnography.

HARBSMEIER, Michael

1994 *Wilde Völkerkunde. Andere Welten in deutschen Reiseberichten der Frühen Neuzeit.* Frankfurt – New York, Campus Verlag. /Historische Studien, Band 12./

2001 *Stimmen aus dem äußersten Norden. Wie die Grönländer Europa für sich entdeckten.* Stuttgart, Jan Thorbecke Verlag. /Fremde Kulturen in alten Berichten/

HAUSER-SCHÄUBLIN, Brigitta – KRÜGER, Gundolf (szerk.)

2007 *Siberia and Russian America: Culture and Art from the 1700s. The Asch Collection.* Göttingen – Sibirien und Russisch Amerika: Kultur und Kunst des 18. Jahrhunderts. Die Sammlung von Asch. Göttingen. München – Berlin – London – New York, Prestel.

TE HEESSEN, Anke – SPARY, Emma C. (szerk.)

2001 *Sammeln als Wissen. Das Sammeln und seine wissenschaftsgeschichtliche Bedeutung.* Göttingen, Wallstein Verlag („Wissenschaftsgeschichte”).

HUNFALVY János

1995 *Egyetemes néprajz (Ethnographia).* Dr. Hunfalvy János egyetemi nyilvános rendes tanár előadásai után szerkeszté Rácz Géza úr [Számos, a szöveg közé nyomott fametszettel illusztrálva] Budapest 1876/77. II. A kézírásos litográfia alapján közreadja Sárkány Mihály és Vargyas Gábor. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

JARDINE, Nicholas – SECORD, James A. – SPARY, Emma C.

1996 *Cultures of Natural History.* Cambridge, Cambridge University Press.

KONTLER László

2004 Nemes és nemtelen vademberek. Civilizáció és faj Georg Forster Utazás a világ körül című művében (1777). In: DÉNES Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság értelme – az értelem szabadsága. Filozófiai és eszmetörténeti tanulmányok.* 269–284. Budapest, Argumentum Kiadó.

LIEBERSOHN, Harry

1998 *Aristocratic Encounters. European Travelers and North American Indians.* Cambridge, Cambridge University Press.

2006 *The Travelers' World. Europe to the Pacific.* Cambridge – London, Harvard University Press.

LÜSEBRINK, Hans-Jürgen (szerk.)

2006 *Das Europa der Aufklärung und die außereuropäische koloniale Welt.* Göttingen, Wallstein Verlag. /Das achtzehnte Jahrhundert Supplementa/

MELO ARAÚJO, André de

- 2012 *Weltgeschichte in Göttingen. Eine Studie über das spätaufklärerische universalhistorische Denken, 1756–1815*. Bielefeld, Transcript Verlag.

MUSÉUM ETHNOGRAPHIQUE DE GOETTINGEN

- 1819 *Nouvelles Annales des Voyages*, 3, 449–452.

POÓR János

- 1985 August Ludwig Schlözer és magyarországi levelezői. *Filológiai Közlemény*, 31, 1–4, 133–143.  
1988 *Megbékélés és újjáépítés 1711–1790*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó. /Magyarország története sorozat/

PRATT, Mary Louise

- 1992 *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. London – New York, Routledge.

RUBIÉS, Joan-Pau

- 2007 *Travellers and Cosmographers. Studies in the History of Early Modern Travel and Ethnology*. Aldershot, Hampshire, GB – Burlington, VT, Ashgate Variorum.

SAID, Edward W.

- 1978 *Orientalism*. New York, Pantheon Books, Random House Inc.

STAGL, Justin

- 1995 *A History of Curiosity. The Theory of Travel 1550–1800*. Chur etc, Harwood Academic Publishers. /Studies in Anthropology & History, vol. 13./

SZ. KRISTÓF Ildikó

- 2008 A demonológia funkciói: misszionáriusok és indiánok az amerikai Délnyugaton (17–18. század). In: Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. 115–134. Budapest, Balassi Kiadó. /Tanulmányok a transzcendensről VI./  
2011 The Uses of Natural History. Georg C. Raff's *Naturgeschichte für Kinder* (1778) in its Multiple Translations and Multiple Receptions. In: ADAMS, Alison – FORD, Philip (szerk.): *Le livre demeure. Studies in Book History in Honour of Alison Saunders*. 309–333. Genève, Droz.  
2012a The Uses of Demonology. European Missionaries and Native Americans in the American Southwest (17–18<sup>th</sup> Centuries). In: SZÖNYI György Endre – MACZELKA Csaba (szerk.): *Centers and Peripheries in European Renaissance Culture. Essays by East-central European Mellon Fellows*. 161–182. Szeged, JATE Press.

- 2012b Missionaries, Monsters, and the Demon Show. Diabolized Representations of American Indians in Jesuit Libraries of 17<sup>th</sup> and 18<sup>th</sup> Century Upper Hungary. In: KÉRCHY, Anna – ZITTLAU, Andrea (szerk.): *Exploring the Cultural History of Continental European Freak Shows and „Enfreakment.”* 38–73. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.
- 2012c Misszionáriusok és démonok. Az amerikai indiánok démonizált ábrázolása a felső-magyarországi jezsuita könyvtárakban a 17. és 18. századokban. In: LANDGRAF Ildikó – NAGY Zoltán (szerk.): *Az elke-rülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére.* 309–345. Pécs – Budapest, PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, L'Harmattan Kiadó, Könyvpont Kiadó.
- 2012d „Szep, majom, fekete ember, matska kepeket mutat neki”: a természethistória színtereinek textuális és figurális konstrukciója G. C. Raff tankönyvében, 1778/1799–1846. In: GURKA Dezső (szerk.): *Tudósok a megismerés színterein. A romantikus tudományok és a 18–19. századi tudóssztereotípiák.* 160–176. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- 2013 „Domesticating Nature, Appropriating Hierarchy: The Representation of European and Non-European Peoples in an Early-Nineteenth-Century Schoolbook of Natural History” In: DEMSKI, Dagnosław – SZ. KRISTÓF Ildikó – BARANIECZKA-OLSEWSKA, Kamila (szerk.): *Competing Eyes. Visual Encounters with Alterity in Central and Eastern Europe.* 40–66. Budapest, L'Harmattan.
- 2014a Local Access to Global Knowledge: Historia naturalis and Anthropology at the Jesuit University of Nagyszombat (Trnava), as Transmitted in its Almanacs (1676–1709). In: ALMÁSI Gábor (szerk.): *A Divided Hungary in Europe, vol. 1: Study Tours and Intellectual-Religious Relationships.* 201–228. Newcastle, Cambridge Scholars Publishing.
- 2014b The Representation of the Australian Aborigines in Text and Picture: Dr. Med. Pál Almási Balogh (1794–1863) and the Birth of the Science of Anthropology in Central Europe/Hungary. *Caiana Revista academica de Historia del Arte y Cultura Visual de Centro Argentino de Investigadores de Arte (CAIA)* (Buenos Aires), No 5. Segundo semestre, dossier special „Ciencia y Cultura Visual”. (szerk. Piroska CSÚRI – Mercedes GARCÍA FERRARI) 126–140.
- 2014c Az ausztrál bennszülöttek teste. Almási Balogh Pál ismeretlen kéz-irata és az etnológia (egyik) születése Magyarországon. In: GURKA

- Dezső (szerk.): *Egymásba tükröződő emberképek. Az emberi test a 18–19. századi filozófiában, medicinában és antropológiában.* 127–144. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- 2015 *A Távoli Másik* szövegekben és képekben a kora újkori Magyarországon: *historia naturalis* és antropológia a nagyszombati kalendáriumokban, 1676–1709 (1745), In: FÜLEMILE Ágnes – ISPÁN Ágota Lídia – MAGYAR Zoltán (szerk.): *Ethno-lore*, XXXII. 11–68. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- 2016 „Indi legendi & scribendi usum mirantur.” Egy kulturális sztereotípiamúltjáról és régi magyarországi előfordulásáról. In: NYERGES Judit – VERŐK Attila – ZVARA Edina (szerk.): *MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára.* 435–446. Budapest, Kossuth Kiadó.
- 2016 [Megjelenés alatt.] Alexander von Humboldt és a Podmaniczkyak. Mozaikok a földrajz és az egyetemes néprajz 19. századi tudománytörténetéhez. In: GURKA Dezső (szerk.): *A báró Podmaniczky család a 18–19. századi magyar kultúrában.* (A 2015. június 5-i aszódi konferencia előadásai.) Budapest.
- THOMAS, Nicholas
- 1994 *Colonialism's Culture. Anthropology, Travel and Government.* Cambridge, Polity Press.
- 2003 *Discoveries. The Voyages of Captain Cook.* London, etc., Penguin Books, Allen Lane.
- TÖRÖK Zsuzsanna
- 2015 *Exploring Transylvania: Geographies of Knowledge and Entangled Histories in a Multiethnic Province, 1790–1918.* Leiden, Brill.
- VERMEULEN, Han
- 2008 *Early History of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment: Anthropological Discourse in Europe and Asia, 1710–1808.* Leiden, Ridderprint.
- 2015 *Before Boas. The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment.* Lincoln & London, University of Nebraska Press. /Critical Studies in the History of Anthropology/
- VISKOLCZ Noémi
- 2010 Nádasdy III. Ferenc gyűjteményei. *Századok*, 144, 4, 873–893.
- WOLFF, Larry – CIPOLLONI, Marco (szerk.)
- 2007 *The Anthropology of the Enlightenment.* Stanford, Stanford University Press.

## KÉPEK JEGYZÉKE

1. *kép* David Cranz, *Historie von Groenland*, a második kiadás címlapja (BarbyLipce, 1770). (Somogyi Könyvtár, Szeged)
2. *kép* David Cranz, *Grönlánd históriája*, Dobosy Mihály magyar fordításának címlapja (Buda, 1810). (Akadémiai Könyvtár, Budapest)
3. *kép* Metszet Cook hajónaplójából: Nootka (Nuu-chah-nulth ) település. (*Captain Cook's Third and Last Voyage to the Pacific Ocean, In the Years 1776, 1777, 1778, 1779 and 1780. Faithfully abridged from the quarto edition.* London, John Fielding and John Stockdale. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
4. *kép* Dobosy Mihály portréja (ifj. Kiss Bálint, 1840 körül). ([https://hu.wikipedia.org/wiki/Dobosy\\_Mih%C3%A1ly#/media/File:Dobosy\\_Mih%C3%A1ly\\_lelk%C3%A9sz\\_\(ifj.\\_Kiss\\_B%C3%A1lint,\\_1840\).jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/Dobosy_Mih%C3%A1ly#/media/File:Dobosy_Mih%C3%A1ly_lelk%C3%A9sz_(ifj._Kiss_B%C3%A1lint,_1840).jpg))
5. *kép* David Cranz, *Grönlánd históriája*, Dobosy Mihály magyar fordítása (Buda, 1810), harmadik metszet. (Somogyi Könyvtár, Szeged)
6. *kép* David Cranz, *Grönlánd históriája*, Dobosy Mihály magyar fordítása (Buda, 1810), negyedik metszet. (Somogyi Könyvtár, Szeged)

ILDIKÓ SZ. KRISTÓF

„FIELDWORK” BEFORE THE TIME OF FIELDWORK: MIHÁLY  
DOBOSY, THE GREENLAND INUITS AND THE EMERGENCE  
OF ETHNOLOGY (ANTHROPOLOGY) IN HUNGARY  
AT THE BEGINNING OF THE 19<sup>TH</sup> CENTURY

The article discusses a chapter from the reception history of the account of David Cranz entitled *Historie von Groenland* and published for the first time in 1765 in Barbö, Sweden and Leipzig, Germany. There was a Hungarian translation of this work that the author could locate in the special collections of a number of Hungarian libraries. The work was translated by Reverend Dobosy, a preacher of the Hungarian Calvinist Church, and was published in 1810 in Buda. The examination of the Hungarian version contributes to the understanding of the possible political implications of the translation of early ethnographic accounts from one language/cultural context to another. The author argues that Reverend Dobosy's work constituted a subversion towards Habsburg (Catholic and imperialistic) science. Reverend Dobosy's *Grönland históriája* belonged in this respect to a whole series of works aimed at producing natural history, world history and world ethnography in the Hungarian vernacular during the period concerned.

The author demonstrates how ethnographic fieldwork is represented in the act and the cultural context of the Hungarian translation in an era in which fieldwork as such was not privileged at all in gaining knowledge about non-European, „exotic” people. She analyses what Reverend Dobosy did with the original text of Cranz and pinpoints the textual and also visual/figural results of the kind of Enlightenment representation of the „first stage” of humanity that he relied on. Reverend Dobosy himself spent a year at the University of Göttingen as a student, saw its cabinet of natural history and took the example of German „ethnographical geography”, as he says, as something to be imported and followed in Hungary. His work is one of the most important sources of early ethnology (anthropology) in Hungary.